

SUBURBANIZACE, SUBURBÁNNÍ ROZVOJ A URBAN SPRAWL: DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ A SOUČASNÁ SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE

Martin Ouředníček, Jakub Novák, Petra Puldová¹

Podstatou **suburbanizace** je přesun obyvatel, jejich aktivit a některých funkcí z jádrového města do zázemí. Jedná se o typický proces rozšiřování území města, který můžeme zaznamenat jak u většiny měst vyspělých zemí, tak v historickém vývoji našich měst. Termín suburbanizace je odvozen z anglického slova *suburb*, tedy předměstí, které vzniklo jako složenina z latinského základu *urbs* znamenající město a předpony *sub*, která označuje umístění vedle, za nebo pod městem.

Suburbia můžeme najít již na mapách mezopotamských měst. V **historii** však sloužila místa za hradbami spíše pro obyvatelstvo a činnosti ve městě nevídané (např. jatka, vojenská cvičiště apod.). Jako atraktivní místo k bydlení jsou suburbia objevena až v 18. století v Anglii a později se postupně stávají plnohodnotnými částmi měst. Na území Česka byla za předměstí označována např. zástavba za administrativní hranicí Prahy na konci 19. století (Smíchov, Karlín aj.).

Za nejrozšířenější typ lze považovat suburbia rezidenční. K nejčastějším nerezidenčním funkcím suburbií patří obchod, zábava a skladování. Současná česká residenční suburbanizace je charakteristická prostorovým obrůstáním příměstských sídel (vesnic a městeček), většinou v podobě desítek nových domů. Na rozdíl od západní suburbanizace lze kolem českých měst najít pouze velmi málo nových autonomních sídel bez návaznosti na stávající sídelní síť. Mezi největší současná česká suburbia můžeme řadit např. Hostivici nebo Jesenici u Prahy, kde počet nových domů dosahuje stovek.

V našem prostředí ovlivňuje proces suburbanizace nejintenzivněji Prahu a její zázemí. V základním prostorovém vzorci rozvoje rezidenčních i komerčních předměstí hlavního města můžeme pozorovat znaky živelné dekoncentrace; na jedné straně rozvoj nákupních center a průmyslových zón, na straně druhé čistě rezidenční lokality bez pracovní a obslužné funkce. Skladovací areály, hypermarkety a nové výrobní zóny jsou nejčastěji budovány na zelené louce (greenfields). Residenční suburbanizace je v řadě případů realizována formou individuální nebo developerské výstavby. Z pohledu budoucí udržitelnosti je žádoucí, aby nová výstavba vznikala v návaznosti na zástavbu stávajících sídel, která jsou obsloužena hromadnou dopravou, komunálními službami a poskytují alespoň základní občanskou vybavenost.

Proces suburbanizace s sebou přináší celou řadu dopadů na krajinu, fyzické a sociální prostředí lokalit a každodenní život jejich obyvatel. Důsledky komerční a rezidenční suburbanizace se neprojevují pouze v lokalitách, kde dochází k nové výstavbě, ale mají vliv na mnohem větší území zahrnující celý městský region. V následující tabulce (Tab. 1.) jsou shrnuty kladné a záporné dopady suburbanizace na fyzického (funkčního) a sociálního prostředí z hlediska nově příchodících obyvatel, příměstské obce i městského regionu.

¹ RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D., Mgr. Jakub Novák, Mgr. Petra Puldová, výzkumní a akademičtí pracovníci, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Albertov 6, 128 43, Praha 2, www.natur.cuni.cz/ksgrrsek/urrlab/

		SUBURBANIZÉR	CÍLOVÁ OBEC	MĚSTSKÝ REGION
FFP ²	+	Lepší životní prostředí Rodinný domek za městem Prestiž spojená s vlastnictvím domu	Zlepšení technické infrastruktury (inženýrské sítě, dopravní komunikace) Vyšší příjmy obce	
	-	Více času v dopravě (nutnost použití auta, špatná obslužnost hromadnou dopravou) Špatná občanská vybavenost	Narušení urbanistické struktury, architektonického rázu (např. uniformní nebo eklektická architektura) Nedostatek veřejného prostoru Náklady na údržbu inženýrských sítí a komunikací Nedostatečná kapacita technické infrastruktury (např. čistírna, rozvodna) a občanské vybavenosti (např. školy, školky)	Prostorové rozpínání a rozvolňování městského regionu Energetická a materiální náročnost na budování technické infrastruktury Změny ve využití krajiny (méně ploch pro zemědělské a rekreační využití) Narušení rázu venkovské krajiny Nárůst individuální automobilové dopravy (dopravní zácpy)
SP ³	+	Život v lokalitě obývané sociálně silnějšími skupinami Větší bezpečí	Příchod mladších, vzdělanějších a bohatších obyvatel Zvýšená politická participace Populační růst obce	
	-	Izolovanost některých skupin (zelené vdovy, teenageři)	Riziko konfliktů mezi původními a novými rezidenty (odlišný sociální status a životní styl) Nepřihlašování trvalého bydliště nových rezidentů v obci V nových suburbiech chybí místa k setkávání (veřejné prostory, hospody apod.)	Pokles sociálního statusu ve zdrojových lokalitách (sídliště, vnitřní město)

Tab. 1. Důsledky suburbanizace, zdroj: Ouředníček, Temelová (2008)

Za rozvoj obcí v zázemí měst je zodpovědná řada aktérů a institucí, kteří mohou nějakým způsobem ovlivňovat správné nebo chybné nakládání s krajinou a životním prostředím. Zájmy těchto aktérů jsou však často protichůdné. Mnoho činností je regulováno zákonnými postupy, které je nutno respektovat. Vedle nich existují i obecnější společenská a morální pravidla: od tolerance k odlišnému životnímu stylu na jedné straně k úctě k historii, přírodě a krajině na straně druhé. Možnosti ovlivňování, které mají jednotliví aktéři a instituce, jsou shrnuty v Tab. 2.

² fyzické (a funkční) prostředí

³ sociální prostředí

	MOŽNOSTI OVLIVŇOVÁNÍ	
	FORMÁLNÍ	NEFORMÁLNÍ
STAROSTA	Územní plán Územní rozhodnutí	Vyjednávání s investory
OBČAN	Účast na schvalování územního plánu	Nakládání s pozemky
NOVÍ REZIDENTI	Respektování stanovených pravidel pro výstavbu	Zapojení do chodu obce
DEVELOPER	Respektování stanovených pravidel pro výstavbu	Komunikace s představiteli obce, spolufinancování veřejné infrastruktury a prostor
ARCHITEKT	Respektování stanovených pravidel pro výstavbu	Kvalitní urbanistické řešení nových lokalit s místem pro veřejné prostory a služby
ÚZEMNÍ PLÁNOVAČ	Zpracování kvalitního územního plánu	Dodržování zásad šetrného rozvoje území
ÚŘEDNÍK STÁTNÍ SPRÁVY	Dohled nad respektováním stanovených pravidel pro výstavbu	Přehled o dění v obcích
ZÁKONODÁRCE	Tvorba kvalitní legislativy	Morální autorita
UČITEL	–	Role v integraci nových rezidentů do života obce Příprava budoucích urbanistů, architektů, geografů, ekonomů, státních úředníků
VÝZKUMNÍK	–	Sledování suburbanizace a jejich dopadů, šíření výsledků výzkumu Tvorba doporučení pro omezení negativních důsledků

Tab. 2. Možnosti ovlivňování a zmírňování negativních důsledků suburbanizace,
zdroj: www.suburbanizace.cz

■ SLOVNÍČEK POJMŮ

Brownfields:

Opuštěné a nevyužívané průmyslové, dopravní, zemědělské nebo obchodní nemovitosti (budovy a území), jejichž revitalizaci a rozvoj často komplikuje kontaminace životního prostředí. Brownfields mohou být například bývalé sklady, továrny, nádraží, překladiště, přístavy a letiště.

Fragmentace krajiny:

Rozčleňování větších ploch do menších celků (např. les je protnut dálnicí, louka je rozparcelována a zastavěna atd.). Fragmentace negativně ovlivňuje migraci druhů v krajině a mění podmínky existence organismů.

Komerční suburbanizace:

Proces přesunu komerčních aktivit (obchod, administrativa, výroba, skladování, zábava) z jádra do zázemí měst. Nejčastější forma obecněji chápaného pojmu nerezidenční suburbanizace, který zahrnuje také přesun nekomerčních funkcí (např. školy, úřady, muzea).

Rezidenční suburbanizace:

Jeden z proudů procesu suburbanizace, kdy dochází ke stěhování obyvatelstva z města do jeho zázemí.

Satelitní městečko/satelit:

Lidové (hovorové) označení pro lokalitu s novou bytovou výstavbou v zázemí velkých měst. V České republice se satelitní městečka nově založená na zelené louce vlastně nevyskytují.

Středisková soustava sídel:

Koncept sídelní politiky, který za socialismu upřednostňoval toky investic do větších středisek osídlení. Sídla označená jako nestředisková byla určena k postupnému zániku. Politika měla a stále má fatální následky zejména pro malé obce, včetně těch v zázemí měst.

Sub/urbánní rozvoj:

Zahrnuje veškeré aktivity odehrávající se v zázemí měst. Součástí je proces suburbanizace, dále také aktivity a procesy, které nemají zdroj v jádrových městech (např. zahraniční investice, výstavba pro místní obyvatelstvo, rekonstrukce domovního fondu, výstavba komerčních objektů a mnoho dalších).

Suburbanizace:

Proces stěhování rezidenčních, komerčních a dalších funkcí z jádrového města do jeho zázemí; jinak také stěhování obyvatelstva a jeho aktivit z jádra do zázemí. Suburbanizace je součástí (jednou z forem) suburbánního rozvoje.

Suburbium:

(z lat. sub urbs pod nebo vedle města – tedy předměstí). V současnosti je vnímáno jako samostatné sídlo mimo intravilán (kompaktní zástavbu) jádrového města. Za suburbia jsou někdy považována i izolovaná území sídlišť (např. pražské Jižní Město). Pro výzkum suburbanizace se za suburbium považují sídla uvnitř nebo vně administrativních hranic města s relativně autonomní funkcí a prostorovou identitou.

Urban sprawl:

Z angl. – rozpínání města. Nekoordinovaný a živelný suburbánní rozvoj bez respektování zásad správného nakládání s prostředím (krajinou). Pro urban sprawl je typický rozvoj izolovaných ostrůvků s rezidenční nebo komerční funkcí bez návaznosti na technickou, dopravní nebo sociální infrastrukturu a se závažnými dopady na fyzické i sociální prostředí metropolitních regionů.

ÚSES:

Zkratka pro Územní systém ekologické stability, což je vybraná soustava ekologicky stabilnějších částí krajiny. Jejím cílem je uchovat vysokou produktivitu a ekologickou stabilitu krajiny. Součástí ÚSES mohou být např. meze bránící erozi půdy, vodní toky a plochy, lesy, aleje stromů působící jako větrolamy aj.

Zázemí města:

Označení pro okrajové části aglomerací. Zázemí dříve plnilo především zemědělskou funkci a zásobovalo město. Nyní je charakteristické těsnými vazbami na jádrové město. Je to území, kde probíhá nejintenzivnější suburbánní rozvoj.

■ POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

Baše, M., Cílek, V. (2006): Krajiny domova v době rozpadu města a přeměny venkova. Veřejná správa, č. 19, příloha. Dostupné na: <<http://www.mvcr.cz/casopisy/s/2006/19/pril.html>>

Cenia (2007): Životní prostředí – prostředí pro život? (Česká republika 2007). Cenia. Praha, 86 s. Dostupné na: <[www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/CENMSFNFWUOS](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/CENMSFNFWUOS)>

Hnilička, P. (2006): Sídlní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů. ERA, Brno, 131 s.

Jackson, J. (2002): Urban sprawl. Urbanismus a územní rozvoj, 5, č. 6, s. 21 – 28.

Kostecký, T., Čermák, D. (2004): Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour. Sociologické studie 03/04.: Sociologický ústav AV ČR, Praha, 57 str.

Létal, A., Smolová, I., Szczyrba, Z. (2001): Transformace příměstské krajiny. Urbanismus a územní rozvoj, 4, č. 4, s. 15–21.

Macešková, M., Ouředníček, M. (2008): Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. Obec a finance 13, č. 1.

Ouředníček, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis 39, č. 2, str. 235–253.

Ouředníček, M. ed. (2006): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha. Dostupné na <http://www.natur.cuni.cz/~slamak/gacr/kniha/kniha.htm>

Ouředníček, M. a kol. (2008): Suburbanizace.cz. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha, 96 s.

Ouředníček, M., Temelová, J. (2008): Současná česká suburbanizace a její důsledky. Veřejná správa 11, č. 4.

Sýkora, L. ed. (2002) Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku. Praha, 191 s.

Ústav územního rozvoje (2007): Principy a pravidla územního plánování. ÚÚR. Dostupné na: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=2571>

Vobecká, J., Kostecký, T. (2007): Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna. Sociologické studie 07/08.: Sociologický ústav AV ČR, Praha, 60 str.

Webový portál Suburbanizace.cz, dostupné na WWW: <<http://www.suburbanizace.cz>>.